

De toekomst zien in het heden en omgekeerd

Eindtijdgedachten in Boek zeven van Velthems «Vifte Pertie», v. 1015-1104

ANDREW ANDERSON

Inleiding

Anno 1316. Een spook waart door Europa. Het is niet de proletarische revolutie die onvermijdelijk lijkt, zoals Marx en Engels later zouden voorspellen, maar het einde van de wereld. Althans, dat blijkt uit Lodewijk van Velthems *Vifte Pertie* van de *Spiegel Historiael*. In de voortzetting van Jacob van Maerlants wereldkroniek *Spiegel Historiael* bouwt Lodewijk van Velthem een betoog op waarmee hij wil bewijzen dat het einde der tijden dichtbij is – in 1335 om precies te zijn. In de middeleeuwen werden eindtijdvoorspellingen beschouwd als een logische deel van de historiografie en Velthem kijkt daar dus niet van af (Van Doorn 1997, 33). Wat bijzonder interessant is aan de *Vifte Pertie*, is hoe Velthem die voorspellingen precies interpreteert en daarmee zijn beeld van de wereld opdringt aan zijn publiek. In de eerste zes boeken van de achtdelige *Vifte Pertie* bespreekt hij de gebeurtenissen tussen 1250 en 1316, waaruit blijkt dat de wereld moeilijke tijden meemaakt. Oorlogen, abnormaal zware stormen en epidemieën zijn schering en inslag. De verklaring hiervan geeft hij in de twee laatste delen van de kroniek. Daarin trekt Velthem de geschiedkundige lijn door naar de toekomst en behandelt verschillende eindtijdvoorspellingen.

Het fragment dat hieronder vertaald is en waar ik ook dieper op in zal gaan, komt uit het zevende boek van de *Vifte Pertie*, dat samen met het achtste boek de epiloog van de *Spiegel Historiael* vormt. In het zevende boek vertaalt en interpreteert Velthem verschillende belangrijke bronnen over de Apocalyps, waar de Openbaring van Johannes waarschijnlijk de bekendste van is. In de eerste elf hoofdstukken van het zevende boek bespreekt hij het Boek van Daniël en de Merlijnprofetie. Daarna voegt hij twee hoofdstukken in waarin hij drie verschillende bronnen naast elkaar zet: Daniël, de Openbaring van Johannes en de visioenen van Hildegard. In *Dat bedieden daer ave* (v. 1015-1104), wat zoveel betekent als ‘de verklaring daarvan’, trekt hij een schrikwekkende conclusie, namelijk dat de wereld nog maar achttien jaar rest, dat er een strijd tussen burgerij en adel zal komen en dat de dominicanen medeplichtig zijn aan het moreel verval van wereld. In dit onderzoek probeer ik dat fragment te kaderen in de traditie van de wereldkroniek en binnen de *Spiegel Historiael* zelf. Het doel is om te achterhalen hoe Velthem te werk is gegaan en wat zijn onderliggende motivatie was.

De verklaring daarvan (XIII)

De betekenis van deze drie voorspellingen is, als ik het goed heb verstaan, bijna hetzelfde en ze wijzen ook alle drie in dezelfde richting, zonder dat de een daar minder over zegt dan de andere. Hoor nu verder wat Daniel bedoelt met de volgende voorspelling: “Dat dan veel dieren zullen komen, die iedereen zullen verscheuren.” Hiermee bedoelt hij dat de mensen zo verdorven zullen zijn, dat ze elkaar zullen vermoorden en elkaar steeds zullen ruïneren.

“Daarna zullen kleine dieren komen.” Daarvan heb ik begrepen dat de burgerij, die zich daarna zal verenigen en machtig zal worden, de grote dieren zullen aanvallen.

Die grote dieren beschouw ik zonder enige twijfel als de vermogende mensen. “Die zullen de kleine dieren dan stiekem overheersen.” Hiermee wijst hij op een rijk dat over iedereen zal regeren en de burgerij zo heimelijk zal onderwerpen, dat wie het ontdekt, verbaasd zal staan. Dat rijk zal 35 jaar duren. “Tijdens deze periode” zegt hij, “zullen vele grote stormen en epidemieën plaatsvinden.” Dat is ons binnen de periode van 1300 tot 1316 wel duidelijk geworden. Het was dan ook verbijsterend om dat allemaal te zien gebeuren. Op grond van wat Daniël heeft geopenbaard, zijn er nog achttien jaren te gaan.

Wat de heilige Johannes heeft gezegd, is zo eenvoudig te verstaan dat er geen verklaring nodig is. Hij brengt zijn ideeën naar mijn mening duidelijk genoeg over.

Hildegard zegt daarentegen iets waar volgens mij meer betekenis achter ligt. Zij voorspelt dat een orde veel leed zal veroorzaken, en daarbij heel het christendom zal schaden. Doorgaans wordt er gezegd dat ze het over de predikheren heeft en dat die het uitverkoren zaad – de keizer van Duitsland – zelfs zouden hebben vergiftigd. Dat link ik met Keizer Hendrik VII, die zo machtig was dat het leek dat hij iedereen op de aarde zou overheersen. Over die vergiftiging zegt ze: “Het zal verlammen, dat zeker, het is daartoe in staat.” Daarmee bedoelt ze dat zijn lichaam door vergif pijn zal hebben en zijn hart zal stilvallen, wanneer hem het vergif zonder veel moeite is toegediend. De wereld zal dan rouwen. Dat leid ik af uit het volgende dat ze zei: “Had hij zijn tijd mogen leven, dan had hij het hele christendom met weelderige macht tot rust en vrede gebracht.”

Daarna gaat ze verder: “De predikheren zullen na deze gebeurtenissen lijden.” Dat wil zeggen dat ze geminacht en verstoten zullen worden door hun medemensen. Maar of ze daarmee bedoelt dat dit overal zal gebeuren of alleen in het land waar zij woonde, daar ben ik nog niet aan uit. Dat land is Duitsland, waar de bedelorden veracht worden. Daar is blijkbaar het een en ander gebeurd. Hildegard doet ons verstaan, dat dit allemaal zou gebeuren tussen 1300 en 1335. Dit laat ik nu even inzinken.

Naschrift

In het vijfde deel van de *Spiegel* pikt Velthem de draad weer op waar hij het had laten liggen aan het einde van de *Voortzetting*, waarin hij het onaffe vierde deel van de *Spiegel Historiae* van Jacob van Maerlant had afgewerkt. Maar in tegenstelling tot de eerste vier delen van de *Spiegel* is de *Vijfte Partie* geen letterlijke vertaling van Vincent van Beauvais' werk over de wereldgeschiedenis tot 1250, de *Speculum Historiale*. In de eerste zes delen van Velthems vervolg breidt hij de kroniek uit tot 1316 met behulp van enkele recentere schriftelijke én orale bronnen. Het achtste en laatste boek is daarentegen wel een letterlijke vertaling van Vincentius' epiloog *De ultimis temporibus* (Hage 1994, 215). Bijgevolg zien we daar niet zoveel van Velthems eigen interpretatie. Het zevende boek is dan interessanter omdat Velthem daarin zeer duidelijk een eigen interpretatie van de gebeurtenissen en voorspellingen geeft, waaruit zijn wereldbeeld en ambities duidelijker worden.

Eschatologisch wereldbeeld

Het lijkt tegenwoordig wel vreemd om een geschiedkundig werk uit te breiden met voorspellingen over de Apocalyps, maar voor het middeleeuws christelijke denken stond het buiten kijf dat er wel een einde zou komen aan de geschiedenis. De grote vraag was toen dus niet óf het ging gebeuren, maar wanneer (Van Doorn 1997, 33). Hoeveel tijd hadden ze nog voor het einde der tijden? Op zich is Velthems interesse in het einde van de geschiedenis niet zo bijzonder. De apocalypsstof is nooit ver weg geweest in de eeuwen voor en de eeuwen na hem. Hij had een grote selectie aan bronnen, die hij dan ook verwerkte in zijn kroniek. En die fascinatie is er nog altijd, zelfs in de eenentwintigste eeuw. Kijk bijvoorbeeld naar (remakes van) films als *The Omen* of de revival van science-fiction als *I Am Legend* en andere zombiefilms, waarin een apocalyptische gebeurtenis de mensheid bedreigt. En laten we de Y2K-hype ook niet vergeten.

Die interesse of zelfs fascinatie voor de Apocalyps en de symboliek eromheen had twee zijden. Zo was er het chiliasme, de hoopvolle verwachting van een 'duizendjarig rijk van vrede, gerechtigheid en voorspoed', de voltooiing van Gods creatie, onder de heerschappij van de zogenaamde vredesvorst (Eligh 1996, 65). Die verwachting was zowel religieus gekleurd, een soort Messias dus, als meer wereldlijk en nationaal. Zo was er in verschillende rijken – voornamelijk de Byzantijnse, Franse en Duitse rijken – de hoop dat een vorst uit hun eigen rangen zou opstaan en het rijk naar glorie en eenheid zou leiden. Ook in Velthems *Vijfte Partie* leeft die verwachting, zoals ik later zal aantonen.

Naast deze eerder positief ingevulde heilsgeschiedenis was er ook een gevoel van angst voor

de ondergang van de wereld en alle vreeswekkende voortekenen die het zouden voorafgaan, zoals stormen, epidemieën en vreemde astrologische fenomenen (Van Doorn 1997, 33). Kroniekschrijvers als Velthem zagen geen toevallige voorvallen, maar zochten en vonden een ‘dieperliggend patroon’ (Hage 1998, 147).

Er zijn verschillende bijbelse teksten die het einde der tijden voorspelden en waarop de apocalyptische mystiek op gebaseerd is. De grote namen zijn onder andere Isaiah, Daniël en de Openbaring van Johannes. Vooral die twee laatste hebben een grote rol gespeeld in de heilsgeschiedenis zoals de christenen zich die voorstelden. Velthem behandelt deze twee werken in de epiloog van de *Vifte Pertie*, net zoals zijn inspiratiebron, de *Speculum Historiale*.

Het Boek van Daniël werd zogezegd geschreven tijdens de Babylonische ballingschap van het Israëliësch volk in de zesde eeuw voor Christus, maar vermoedelijk werd het in de tweede eeuw voor Christus geschreven. In dat boek vertelt de profeet Daniël naast zijn belevenissen tijdens de ballingschap ook zijn visioenen over de loop van de wereld naar de Apocalyps toe. Een van die visioenen is relevant voor deze bespreking omdat het terugkomt in het bovenstaande fragment. De visioen houdt vier dieren in, die elk een rijk symboliseren. De laatste van die vier rijken zal een onrustige tijd beleven, waarin een persoon die Gods macht in twijfel trekt het rijk zal doen wankelen. Uiteindelijk zal deze persoon, die in de latere christelijke traditie vereenzelvigd zal worden met de Antichrist, verslagen worden en zal Gods rijk op aarde neerdalen.

Een gelijkaardige strekking zien we in de Openbaring van Johannes. Eligh vat het zo samen:

Nadat de Messias zijn gericht gehouden heeft, begint zijn rijk, waarvan de duur verschillend wordt aangegeven; het is een eschatologische tussentijd, die naar de mening van sommigen veertig, volgens anderen tweeduizend jaar zal duren. Daarna breekt het nieuwe tijdperk aan van Gods onbeperkte heerschappij. (Eligh 1996, 66)

Johannes voorspelt dus ook een uiteindelijke komst van Gods rijk op aarde. Later worden deze bijbelse teksten bewerkt en geïnterpreteerd en daarbovenop worden meer voorspellingen aan de apocalypsstof toegevoegd. Zo baseert Velthem zijn interpretatie van Daniël op het commentaar van Hieronymus, de *Explanatio in Danielelem Prophetam* (Besamusca ter perse, 6). Enkele andere grote namen in de apocalypsstof zijn Joachim van Fiore, Hildegard van Bingen en de Merlijnprofetie. Velthem neemt veel van die werken op in de *Vifte Pertie*, zoals bijvoorbeeld Joachim van Fiore's *Interpretatio in Jeremian prophetam*. Ook de Merlijnprofetie wordt besproken door Velthem, maar waar hij zich op baseert is nog niet zeker (Sleiderink ter perse, 1).

Een naam valt ons toch op: Hildegard van Bingen of *Huldegard*, die Velthem uitgebreid behandelt. Deze benedictijnse zuster uit de twaalfde eeuw werd in haar tijd enorm bewonderd voor

haar wijsheid. Haar natuur- en geneeskundige werken werden hoog geacht door haar tijdsgenoten (Eligh 1996, 82-83). Vooral haar vele visioenen over verschillende onderwerpen, waaronder het einde der tijden, zijn hier relevant. In de werken *Scivias* en *Liber Divinorum Operum* legt ze haar voorspellingen uit en die werden vaak naar verwezen en becommentarieerd in latere werken. Lodewijk van Velthem baseert zich niet op de oorspronkelijke teksten, maar op het *Speculum futurorum temporum* dat Gebeno van Eberbach omstreeks 1220 samenstelde (Besamusca ter perse, 7). Een interessante noot is dat deze bronnen, Fiore's *Interpretatio in Jeremian prophetam* en *Speculum futurorum temporum*, wijzen op het geleerd milieu waartoe Velthem toegang moet hebben gehad.

Hildegards visioenen getuigen van haar ontevredenheid met de houding van religieuze en wereldse leiders. Haar visioenen zijn niet alleen beelden van de toekomst, maar ook kritiek op de 'misstanden van haar tijd' (Eligh 1996, 84) en het is dus eigenlijk onmogelijk om heden en toekomst te onderscheiden bij profeten als Hildegard. En daarin is Velthems *Vifte Pertie* niet anders.

Velthems omgang met zijn bronnen

In boek zeven bespreekt Velthem verschillende voorspellingen over de periode die de Apocalyps voorgaat. De bijbelse teksten van Johannes en Daniël komen uitgebreid aan bod, maar hij besteedt ook aandacht aan andere werken, zoals de Merlijnprofetie, Joachim van Fiore en Hildegard van Bingen, die ik hierboven heb besproken. Naast de bijbelse bronnen is vooral Hildegard interessant, omdat Velthem in het besproken fragment zijn interpretatie van gebeurtenissen in het verleden en het heden en beeld van het toekomst op Hildegards voorspellingen baseert. Ten minste, dat beweert hij. Want zoals ik zal aantonen, neemt Velthem het niet te nauw met zijn bronnen.

Het zevende deel is misschien het meest spannende deel van de hele *Vifte Pertie* omdat het de climax is van een turbulente geschiedenis. Alle gebeurtenissen waarover Velthem berichtte in de eerste zes boeken – kometen, stormen, vreemde creaturen – worden hier verklaard en geplaatst in een algemeen eschatologisch kader. Velthems werkwijze wijkt hier niet zozeer af van de rest van de rest van de *Spiegel Historiael* of zelfs van zijn inspiratiebron de *Speculum Historiale*, maar we merken dat Velthem in boek zeven toch nadrukkelijk aanwezig is.

In *Dat bedieden daer ave* bespreekt Velthem drie bronnen die hij ogenschijnlijk het belangrijkste acht. Deze drie zijn het Boek van Daniël, de Openbaring van Johannes en de visioenen van Hildegard. Eigenlijk vermeldt hij Johannes maar heel even. Zonder in te gaan op wat die heeft gezegd, complimenteert Velthem hem voor zijn taal dat *es bloet genoeg te verstane* (eenvoudig genoeg is om te verstaan). Zijn voorspelling lijkt dus een compositie van Daniël en Hildegard, met

Johannes er even bij om de tekst dat beetje meer autoriteit en geloofwaardigheid te verschaffen. Uit dat laatste valt ook op dat ik ervan uitga dat Velthem pretendeert dat zijn kroniek waarheidsgetrouw is en geen geschiedkundige fictie. Voor een uitgebreide discussie, zie onder andere Summerfield 1998 en Sleiderink 2005.

Zoals ik al zei, Velthems voorspelling lijkt een synthese van Daniël en Hildegard, maar dat is het niet echt. Velthem baseert zich wel op Daniël en Hildegard, maar wat hij vertelt in het fragment komt niet echt overeen met wat er in zijn bronnen staat. Hij kan ze fout hebben begrepen; *Interpretatio in Jeremian prophetam* en *Speculum futurorum temporum* waren heel geleerde en moeilijke teksten en bovendien was Velthems kennis van Latijn niet zo sterk. Het lijkt er echter toch op dat hij ze opzettelijk verdraait om zijn visie van heden en toekomst over te brengen op de lezer en tegelijk zijn ambities waar te maken.

Wat het opmerkelijk is aan Velthems bespreking van Daniël is de duidelijke termijn die hij geeft voor het einde der tijden. Omstreeks 1300 was volgens Velthem de laatste periode begonnen en in 1335 zou het einde komen. In het boek van Daniël wordt uiteraard nergens iets van 1300 of 1335 gezegd (Haeusler 1980, 109) en het valt moeilijk te raden waar hij dat getal precies vandaan haalt. Het heeft dan ook weinig zin om daar te lang over na te denken. Interessanter is hoe hij Daniëls visioen van de dieren interpreteert. Zoals ik hierboven heb verteld, wijzen de vier dieren waarover Daniël het heeft op vier rijken. Velthem spreekt hier echter over *cleine dierkijn* en *grote di[e]ren* die volgens hem respectievelijk de stadsbewoners of burgerij en de rijke elite voorstellen. In de woorden van Haeusler: 'Bei Daniel steht davon kein Wort' (Haeusler 1980, 109). Velthems versie van de feiten is zo verschillend van de bron dat hij hier hoogstwaarschijnlijk opzettelijk de voorspelling verdraaide.

Als we kijken naar wat Velthem insinueert met zijn interpretatie, zien we dat hij vertelt over een strijd tussen de burgerij en de rijke elite, die hen probeert te onderwerpen. Dit moet gekaderd worden in een tijd van politieke onrust, met de Investituurstrijd tussen paus en keizer en het Interregnum in het Duitse Rijk als belangrijke componenten. Na het korte periode van interne vrede en welvaart onder keizer Hendrik VI, stortte het Duits keizerrijk in een burgeroorlog. Twee rivaliserende facties streden om de troon, waarna er een periode zonder Roomse keizer aantrad: het Interregnum van 1250 tot 1313 (Hage 1998, 149). Bovendien was er sinds de twaalfde eeuw een machtsstrijd tussen paus en keizer aan de gang (Eligh 1996, 86-87). Beide zijden leken enkel maar uit te zijn op meer macht en rijkdom en er leefde dus een enorme ontluistering onder het volk tegenover de elite (Eligh 1996, 72-75).

Hildegard en de armoedebeweging

Velthem ziet deze onrust en verval als een straf van God en wil die wantoestanden van zijn tijd dan ook aanklagen, net als Hildegard deed met haar visioenen. Zijn keuze om Hildegard te betrekken in zijn samenvatting zou dan niet toevallig zijn, maar een poging om onder haar naam kritiek uit te oefenen op de kerkelijke en wereldlijke leiders.

Opmerkelijk in Velthems betoog is de kritiek op de orde van de *predicaren* of dominicanen. Deze orde maakte deel uit van de vrij jonge armoedebeweging, die in de dertiende eeuw opkwam. Hildegard heeft de opmars van deze beweging, waar onder andere ook de franciscanen toe behoren, dus niet zelf meegemaakt. Maar uit haar werken valt toch op dat ze, in tegenstelling tot de armoedebeweging, niet tegen het werelds bezit van de geestelijken was. Ze was niet zo revolutionair gezind (Eligh 1996, 88). Waarschijnlijk zou ze wel degelijk afwijzend zijn geweest tegenover deze nieuwe, radicaal vernieuwende ordes. Bovendien voorspelt Hildegard inderdaad een ketterij die veel gevolg zal krijgen bij zowel volk als vorsten. In haar visioenen zullen die ketterijen echter leiden tot een gewelddadige reactie, waardoor de kerk gezuiverd zal worden van haar 'duivels' (Eligh 1996, 88). Wat Velthem vertelt in het fragment, namelijk dat de dominicanen ook schuldig zijn aan het zedelijk verval, is dus niet vergezocht.

Het is een beetje raden naar waarom Velthem zo afkerig stond tegenover de predikheren. Een verklaring kan zijn dat Velthem hen als concurrentie zag omdat die in de loop van de dertiende eeuw enorm veel aanhang hadden gekregen, zowel bij het gewone volk, burgerij en adel. Omdat de bedelordes afhankelijk waren van giften gingen ze uiteraard waar veel geld te krijgen was: de steden. Ze probeerden dan ook zo dicht mogelijk bij de rijkere kringen van de samenleving te geraken, de adel en vooral de rijke burgerij (Nissen 2004, 46-49). Wat opvalt is dat Velthem zich in zijn voorspelling in 'De verklaring daarvan' schijnbaar richt tot de burgerij, die als 'kleine dieren' onderdrukt zullen worden door de 'grote dieren', de rijke elite. Hoewel Velthem zich in de kroniek herhaaldelijk richt tot Gerard van Voorne (Sleiderink 2005, 118-124), had hij blijkbaar ook een stedelijk publiek voor ogen.

Het zou echter fout zijn om Velthem als een dorpspastoor die zich bedreigt voelt in zijn aanhang voor te stellen. Velthem zegt eigenlijk letterlijk waarom hij afkerig staat tegenover de dominicanen: de vermeende vergiftiging van de pas gekroonde Duitse keizer Hendrik VII door de dominicaan Bernardo. Velthem ziet dat als een ramp omdat Hendrik VII in zijn ogen degene was die het Heilig Roomse rijk weer in zijn oude glorie kon herstellen. Velthems benaming voor Hendrik VII liegt er dan ook niet om. Hendrik is het *saet ute gelesen*, het uitverkoren zaad. Na meer dan een halve eeuw geen Duitse keizer te hebben gehad, verscheen er een ambitieuze Duitse koning, die na een moeizame tocht doorheen Italië zich in Rome uiteindelijk op 29 juni 1312 tot keizer wist te

kronen. Jammer genoeg was zijn regeerperiode maar van korte duur. Ruim een jaar later stierf hij, vermoedelijk aan een chronische malaria-infectie (Hage 1998, 152). Maar al snel ging het gerucht rond dat hij vergiftigd was door niemand minder dan zijn biechtvader Bernardo en Velthem pikte daar dan ook op in. In zijn ogen waren de dominicanen dus niet te vertrouwen.

Velthems negatieve houding tegenover de dominicanen of predikheren, zoals ze ook genoemd worden, is eigenlijk ironisch. Vincentius van Beauvais, de grootste inspiratiebron voor Maerlant en Velthem, was namelijk zelf een dominicaan en zijn *Speculum Historiale* is ook geschreven en samengesteld in dat standpunt. In de *Speculum* geeft hij kritiek op de toestand van de kerk, die eigenlijk niet veel meer is als de motivatie voor de stichting van onder andere de dominicaanse orde.

Ambities

Velthem beschouwt Hendrik VII dus als een machtige vorst die niet alleen het Duitse rijk maar *al kerstenheit* naar een gouden tijdperk zou hebben geleid, *haddi mogen leven sine jaer*. Bovendien zijn de eerste zes delen van de kroniek ingedeeld volgens de regering van verschillende Duitse vorsten (Hage 1998, 149). De *Vifte Pertie* is dus erg gericht op het Duitse rijk. Sterker nog, het is vermoedelijk een poging om de toenmalige bondgenootschap tussen het graafschap Holland en Frankrijk tegen het graafschap Vlaanderen te breken. In die tijd was er namelijk een machtsstrijd tussen de graaf van Vlaanderen en zijn leenheer, de koning van Frankrijk. Holland koos in dit conflict de zijde van Frankrijk en Brabant neigde ook naar de Franse kant, waardoor Vlaanderen omsingeld was. Uit de kroniek blijkt dat Velthem een grote genegenheid had voor Vlaanderen en dus tegen deze 'unholy alliance' gekant was. Of het nu naïef is of juist enorm ambitieus, in zijn werk probeert hij die alliantie te doorbreken door een beroep te doen op Gerard van Voorne, een belangrijke raadsheer voor de Hollandse graaf (Sleiderink 2005, 120-124). Zijn interpretatie van de toekomst draagt dan ook bij tot dat opzet.

De *Vifte Pertie* is dus een samenhangend geheel dat de eenheid van het Duitse rijk benadrukt en bereikt uiteindelijk zijn climax bij Hendrik VII (Hage 1998, 160). Hij klaagt het moreel verval van de wereld en in het bijzonder het keizerrijk en roept op voor een hernieuwing van het eens zo krachtige Heilig Roomse rijk, waar zowel Brabant als Holland deel van zijn (Sleiderink 2005, 122-123). Het einde is nabij en de verlossing kan alleen maar gevonden in een hernieuwd machtige Roomse keizer. De apocalyptische visioenen van Daniël, Johannes en Hildegard von Bingen worden door Velthem gebruikt om een interpretatie van zijn eigen tijd te komen (Hage 1998, 160). De relatie tussen zijn eigen tijd en de eindtijd is dus te hecht om de een zonder de ander te zien

(Hage 1998, 145).

Besluit

Ik heb hier aangetoond dat Velthems toekomstbeeld in boek zeven (en acht) van de *Vijfte Pertie* volledig te kaderen is in de eschatologische traditie van het christendom. Kroniekschrijvers en anderen gingen ervan uit dat de wereld ooit zou eindigen en dat alleen de precieze datum van de Apocalyps een mysterie bleef. Om toch een beeld te krijgen van waar ze zaten op de tijdlijn, onderzochten ze de bronnen. Bijbelse teksten als het Boek van Daniël en de Openbaring van Johannes waren de basisbronnen, maar doorheen de eeuwen zijn daar interpretaties, commentaren en visioenen van andere profeten bijgekomen.

Velthem bespreekt deze apocalyptische stof uitgebreid in het epiloog van de *Vijfte Pertie*. We zijn echter dieper ingegaan op een bepaald fragment van boek zeven, omdat Velthems wereldbeeld hier duidelijk naar boven komt. In dat fragment, hierboven vertaald als 'De verklaring daarvan', maakt hij een schijnbaar synthese van het Boek van Daniël, de visioenen van Hildegard en in mindere mate de Openbaring van Johannes. Ik zeg schijnbaar, want hij geeft toch wel een vrije interpretatie van de bovenstaande bronnen.

Velthems interpretatie van de bronnen sluit aan bij de algemene lijn van de *Vijfte Pertie*, namelijk het benadrukken van de glorie en de eenheid van het Duitse keizerrijk, met Hendrik VII als hoogtepunt, maar die jammer genoeg veel te vroeg is gestorven. Daarmee wou hij vermoedelijk het bondgenootschap tussen Holland, Brabant en Frankrijk tegen het graafschap Vlaanderen verbreken. Hij richt zich niet voor niets tot Gerard van Voorne, vader van Maerlants mecenas en een raadsheer aan het Hollandse hof. De tekst doet ook vermoeden dat Velthem wel degelijk pretendeerde de waarheid te verkondigen. Maar of hij zelf alles geloofde wat hij zei, zullen we nooit weten.

Uit de bespreking wordt ook duidelijk dat het toekomstbeeld voorgesteld door Velthem eigenlijk een reflectie en zelfs een kritiek is op de eigen tijd. Hij is daarin niet de enige. Zo waren Hildegards visioenen ook aanklachten op het moreel verval van haar tijd. Algemeen kunnen we dus zeggen dat verleden, heden en toekomst vaak moeilijk te onderscheiden zijn, zoals de *Spiegel Historiael* mooi aantoont.

Bibliografie

- Besamusca, Bart, *Het bibliografisch ganzenbord van Lodewijk van Velthem*. Ter perse.
- 'Book of Daniel'. *Wikipedia*. 18 Jun 2008 <http://en.wikipedia.org/wiki/Book_of_daniel>.
- Cd-rom Middelnederlands* 1998
- Eligh, Pieter, *Leven in de eindtijd: ondergangstemmingen in de middeleeuwen*. Hilversum: Verloren, 1996.
- Haeusler, Martin, *Das Ende der Geschichte in der mittelalterlichen Weltchronistik*. Keulen [enz.], 1980.
- Hage, A.L.H., *Sonder Favele, Sonder Lieghen: Onderzoek Naar Vorm En Functie Van de Middelnederlandse Rijmkroniek*. Groningen: Wolters – Noordhoff – Forsten, 1989. *Historische Studies*, 48.
- Hage, Tom, 'Lodewijk van Velthem. Pastoor tussen kerk en wereld', in: *De nieuwe taalgids* 87 (1994), 210-216.
- Hage, Tom, "'De beste man die nie in hondert iaren was". Keizer Hendrik VII in Velthem's voortzetting van de «Spiegel historiael»' in: R.E.V. Stuip & C. Vellekoop (red.), *Koningen in kronieken*. Hilversum: Verloren, 1998, 143-161.
- Lindijer, Tony (ed.), *De Vita van Hildegard*. Hilversum: Verloren, 2000.
- Nissen, Peter, *Geloven in de Lage Landen. Scharniermomenten in de geschiedenis van het christendom*. Leuven: Davidsfonds, 2004.
- Sleiderink, Remco, 'Lodewijk van Velthem. De onnoemelijke ambitie van een Brabantse dorpspastoor', in: Remco Sleiderink, Veerle Uyttersprot & Bart Besamusca (red.), *Maar er is meer. Avontuurlijk lezen in de epiek van de Lage Landen*. Leuven: Davidsfonds, 2005, p. 109-129.
- Sleiderink, Remco, *Het oordeel van de profet. Lodewijk van Velthem en zijn omgang met Merlijn*. Ter perse.
- Sleiderink, Remco & Besamusca, Bart & Warnar, Geert, *Lodewijk van Velthem. Ter inleiding*. Ter perse.
- Summerfield, Thea, *Simon de Montfort, Edward I en koning Arthur in Velthem's «Voortzetting» van de «Spiegel historiael»*, in TNTL, 114 (1998), 1-16.
- Van Doorn, Tom, *Apocalyps toen! Een geschiedenis van het jaar 1000*. Zutphen: Walburg Pers, 1997.
- Vander Linden, Herman e.a. (ed.), *Lodewijk Van Velthem's Voortzetting van den «Spiegel historiael» 1248-1316*. Brussel: Hayez, 1906-1938, Reeks Académie royale de Belgique.

Dat bedieden daer ave. .xiii.

1015 Dat bedieden, alsiet versta,

Van desen drien es wel na

Al eens ende oec een sin,

Sonder dat selc hier seget min

Dan dander doet. Nu hord vord

1020 Wat Daniel meent in dit word:

“Dat vele diere selen comen dan,

Die elken verbiten sal waer hi can.”

Hier met meent hi, dat verstaet,

Dattie liede selen sijn so quaet,

1025 Dat deen den andren verslaen sal,

Ende oec verraden overal.

¶ “Daerna selen cleine dierkijn comen.”

Daeraf hebbic also vernomen

Dattie gemeente soude wesen,

1030 Die comen soude saen na desen,

Ende machtech werden dan alsoe,

Dat si den groten dieren gaen toe.

¶ Die grote di[e]re sijn, sonder waen,

Die rike liede, hebbic verstaen.

1035 “Die selen den cleinen dieren dan

Al hemelike comen an.”

Hier met meint hi dat rike

<82 f.>

Over een selen dragen gemeinlike,

Ende selen die gemeente doen onder

1040 So heymelike, dats elken wonder

Sal hebben, diet vernemt vorwaer.

Ende dit sel duren 35 jaer.

“Hier binnen,” seit^o hi, “sullen gerede

Tempeeste groet ende sterfte mede.”

1045 Dat es ons worden wel in scijn,
 Binnen desen selven termijn,
 Van datmen 1300 vorwaer
 Ons heren geborte screef daernaer
 Van datmen vord screef sestiene.

1050 So heeft wonder geweest te siene.
 Vord es noch 18 jaer
 Daer Daniel af seget openbaer.

¶ Van Sent Jan, horet di[t]^o wale,
 Wat hi seide in sine tale,

1055 Dat es bloet genoeg te verstane,
 Daer nes geen bedieden ane.
 Want hi doet die dinc verstaen
 Claer genoeg, na minen waen.

¶ Maer Huldegard^o, dat sijt gewes,

1060 Segt ene dinc, daer in es
 Groet bedieden, na minen weten.
 Si heeft ere ordene beheten,
 Dat van hare soude comen
 Groet jammer, hebbic vernomen,

1065 Al kerstenheit^o oec mede.
 Hier af wiltmen secgen gerede
 Dat di die predecaren^o souden wesen,
 Ende dat dit saet ute gelesen,
 - Die keyser van Almaengen dan -

1070 Bi hem verdroegen soude vordan.
 Ende dit versta ic op Keyser Heinrike,
 Die gewortelt was so crachtelike,
 Dat seen dat hijt al dwingen soude
 Dat leefde doen boven moude.

1075 Daer si^o seget: "Het sel verdroegen
 Dat saet, dat was so vermogen."
 Dat meint si^o, dat van venine
 Sijn lichaem sal hebben pine,
 Ende verdroegen die herte mede,

1080 Daer hem tvenijn in stac gerede.
Hier sal der werelt jammer af comen,
In dit so hebbic vernomen,
Dat si willen secgen overwaer:
“Haddi mogen leven sine jaer,

1085 Dat hi al kerstenheide met
Met siere macht soude hebben geset
Te payse, ende te ponte daernaer”. <82 a.>
Dit meint si daer met overwaer.

¶ Ende daer si seget: “Si selen na desen
1090 Dogen hebben”. dat wilt wesen,
Dat si onweerd ende verstoten
Selen werden vanden genoten,
Maer oft si overal dit meent,
Dies en benic niet vereent,

1095 So allene in dit lant,
Daer si wonende was becant.
Dat was in Aelmaengen, godweet,
Ende daerin sijn si worden leet.
Dits som gesciet, na minen waen,

1100 Dit doet ons Hildegard verstaen,
Dat dit soude gescien vorwaer
Tuscen datmen 13 hondert jaer
Ende 35 soude scriven.
Dit latic nu aldus bliven.

Appendix:

Emendaties, conjecturen en varianten

7/1019 In het handschrift: ¶ voor het vers.

7/ 1043 *seit* i.p.v. *sett*.

7/1053 *horet di[t]* i.p.v. *horet di*.

7/1059 *Huldegard* in het handschrift voluit.

7/1065 *al kerstenheit* i.p.v. *alkerstenheit* (voluit).

7/1067 *predecaren* in het handschrift voluit.

7/1074-1075 Tussen deze twee verzen is een horizontale streep, schijnbaar met andere inkt getrokken. Ze begint juist onder de “e” van *boven* (v. 1074) en boven de “v” van *verdrogen* (v. 1075). Ze komt rechts buiten de tekst uit en is doorkruist door een soort verticale hoofdletter “n”.

7/1075 *si* i.p.v. *hi*.

7/ 1077 *si* i.p.v. *hi*; vgl. vs. 1088.